

تحلیل قرآنی مؤلفه‌های زن مؤمنه و بازتاب آن در مدل پایداری خانواده اسلامی

مجله پژوهش‌های قرآنی

دوفصلنامه پژوهش‌های تفسیری زن و خانواده

ENGLISH ورود به سامانه همایش‌های علمی تماس با ما داوران ارسال مقاله راهنمای نویسندگان اطلاعات نشریه مرور صفحه اصلی

تحلیل قرآنی مؤلفه‌های زن مؤمنه و بازتاب آن در مدل پایداری خانواده اسلامی

نوع مقاله : مقاله پژوهشی

نویسندگان
سمیه قیاسوند¹، نسرين اسديگي²

¹ دانش پژوه حوزه علمیه الزهرا (س) همدان
² مدرس حوزه علمیه الزهرا (س) همدان؛ مدرس دانشگاه بوعلی سینا همدان؛ عضو مرکز پژوهش الزهرا سلام الله علیها همدان

چکیده

زن مؤمنه در قرآن، نه تنها کنشگری منفعل در ساختار خانوادگی نیست، بلکه هویتی چندلایه و فعال دارد که در سه محور اصلی: شخصیت، خانوادگی و اجتماعی تجلی می‌یابد. پژوهش حاضر با بهره‌گیری از روش کیفی تحلیل مضمون، با رویکرد قرآنی پژوهی موضوع محور، به کشف و تحلیل مؤلفه‌های قرآنی شخصیت زن مؤمنه و ارتباط آن با شاخص‌های پایداری خانواده اسلامی پرداخته است. جامعه پژوهش آیات قرآن کریم مرتبط با واژگان کلیدی زن مؤمنه است که با تحلیل تفسیری دو منبع معتبر المیزان و نمونه؛ مورد بررسی قرار گرفت. در مجموع، 107 آیه از 24 سوره استخراج و به 3 محور شخصیت، خانوادگی و اجتماعی، 11 مضمون اصلی و ده‌ها شاخص رفتاری دست‌بندی شدند. یافته‌ها نشان داد مؤلفه‌هایی مانند ایمان، تقوا، صبر، عفت، حیا و صداقت در بُعد شخصیت، نقش‌های همسری، مادری، عفاف زناشویی و مدیریت خانواده در بُعد خانوادگی؛ و مسئولیت‌پذیری اجتماعی، کرامت در عرصه عمومی و انتقال تربیت در بُعد اجتماعی، زیربنای پایداری نهاد خانواده اسلامی را تشکیل می‌دهند. تحلیل تطبیقی با نظریه‌های غربی، تفاوت‌های عمیقی را در مبانی انسان‌شناسی، غایت‌مداری و نقش زن آشکار ساخت. در مدل قرآنی پایداری خانواده نه نتیجه صرف مناسبات عاطفی، بلکه برآمده از ایمان، اخلاقی و هویت معنوی زن مؤمنه است. این مقاله با ارائه

مقالات آماده انتشار، پذیرفته شده
انتشار آنلاین از تاریخ
23 شهریور 1404

فایل‌ها
XML
اشتراک گذاری
ارجاع به این مقاله
اشاره

سمیه قیاسوند^۱، نسرين اسديگي^۲

۱- طلبه سطح ۲ حوزه علمیه الزهرا (س) همدان، (info_hgh@yahoo.com)

۲- طلبه سطح ۴ معصومیه قم؛ پژوهشگر مرکز پژوهشی حوزه علمیه خواران استان همدان، (maedeh.as94@gmail.com)

چکیده

زن مؤمنه در قرآن، نه تنها کنشگری منفعل در ساختار خانوادگی نیست، بلکه هویتی چندلایه و فعال دارد که در سه محور اصلی؛ شخصیتی، خانوادگی و اجتماعی تجلی می‌یابد. پژوهش حاضر با بهره‌گیری از روش کیفی تحلیل مضمون، با رویکرد قرآنی پژوهی موضوع محور، به کشف و تحلیل مؤلفه‌های قرآنی شخصیت زن مؤمنه و ارتباط آن با شاخص‌های پایداری خانواده اسلامی پرداخته است. جامعه پژوهش آیات قرآن کریم مرتبط با واژگان کلیدی زن مؤمنه است که با تحلیل تفسیری دو منبع معتبر (المیزان و نمونه) مورد بررسی قرار گرفت. در مجموع، ۱۰۴ آیه از ۲۴ سوره استخراج و به ۳ محور (شخصیتی، خانوادگی و اجتماعی)، ۱۱ مضمون اصلی و ده‌ها شاخص رفتاری دست‌بندی شدند. یافته‌ها نشان داد؛ مؤلفه‌هایی مانند ایمان، تقوا، صبر، عفت، حیا و صداقت در سه مضمون اصلی ایمانی-عبادی، اخلاقی و معرفتی در بُعد شخصیتی؛ مضامین؛ نقش‌های همسری، مادری-تربیتی، پایداری خانواده و تدبیر و مدیریت در

بعد خانوادگی؛ مسئولیت‌پذیری اجتماعی، کرامت در عرصه عمومی و حضور فعال و انتقال تربیت در بُعد اجتماعی، زیربنای پایداری نهاد خانواده اسلامی را تشکیل می‌دهند. تحلیل تطبیقی با نظریه‌های غربی، تفاوت‌های عمیقی را در مبانی انسان‌شناسی، غایت‌مداری و نقش زن آشکار ساخت. در مدل قرآنی، پایداری خانواده نه نتیجه‌ی صرف مناسبات عاطفی، بلکه برآمده از ایمان، اخلاق و هویت معنوی زن مؤمنه است. این مقاله با ارائه مدلی تلفیقی از آموزه‌های وحیانی، افق جدیدی را برای مطالعات میان‌رشته‌ای قرآن، زن و نهاد خانواده گشوده و مبنایی برای طراحی الگوی اسلامی-ایرانی خانواده پایدار فراهم می‌آورد.

واژگان کلیدی: زن مؤمنه، پایداری خانواده، تحلیل مضمون، الگوی سیم‌محوری، قرآن‌پژوهی

۱- مقدمه

نهاد خانواده در فرهنگ اسلامی پایه زندگی اجتماعی است و قرآن کریم برای حفظ و پایداری آن جایگاه ویژه‌ای قائل است. نقش زن، به‌ویژه زن مؤمنه، در این پایداری محوری است؛ او با مؤلفه‌هایی چون ایمان، تقوا، صبر و عفت، محیطی سالم برای تعالی خانواده فراهم می‌آورد (برزگر نژاد و حسینی، ۱۴۰۰). ایمان و تقوا، که قرآن بارها بر آن‌ها تأکید دارد (احزاب: ۳۳-۳۵)، عامل صبر در برابر دشواری‌هاست (افرنگان، ۱۳۹۹) و صبر نیز پیوند خانوادگی را مستحکم می‌سازد. عفت، که در آیه «يَحْفَظْنَ فُرُوجَهُنَّ» (نور: ۳۱) ذکر شده، علاوه بر حفظ کرامت فردی، احترام و صمیمیت خانوادگی را تقویت می‌کند (صادقی، ۱۳۹۶؛ پورمحمدی و همکاران، ۱۳۹۹). محبت و رحمت نیز فضای امنی ایجاد می‌کند که از اختلاف و بحران جلوگیری می‌نماید. نمونه‌های قرآنی مانند آسیه (تحریم: ۱۱) و مریم (آل عمران: ۴۲-۴۷) نشان می‌دهند که زن مؤمنه حتی در شرایط دشوار، الگویی برای پایداری خانواده و تربیت نسل صالح است (جوانمرد و مودب، ۱۴۰۱). در سطح اجتماعی نیز زن مؤمنه با حفظ معیارهای اخلاقی می‌تواند موجب ارتقای فرهنگ دینی و انسجام اجتماعی شود (پیروسی و شیرخانی، ۱۳۹۸). پژوهش‌های پیشین بر اهمیت سبک زندگی قرآنی تأکید داشته‌اند؛ از جمله یوسف‌زاده (۱۴۰۲) که ایمان و تقوا را پر بسامدترین مفاهیم دانست و عبدالحمیدی و همایون‌فرد (۱۴۰۲) که اعتماد و مشارکت را مؤلفه‌های کلیدی خانواده معرفی کردند. همچنین رفیق (۱۳۹۲) و جلالی‌فراهانی (۱۳۹۴) بر نقش فرهنگی زن مؤمنه در حفظ کرامت و نظم اجتماعی تأکید کرده‌اند. با این حال اغلب این مطالعات ابعاد سه‌گانه زندگی زن مؤمنه (شخصیتی، خانوادگی، اجتماعی) را جداگانه تحلیل کرده‌اند و به نگاه یکپارچه کمتر پرداخته‌اند. خلأ موجود، ضرورت پژوهشی حاضر را نشان می‌دهد. پرسش اصلی آن است که مؤلفه‌های زن مؤمنه در قرآن کدام‌اند و چگونه در تداوم خانواده اسلامی نقش ایفا می‌کنند؟ هدف پژوهش تحلیل قرآنی این مؤلفه‌ها و ارائه مدلی مفهومی برای ارتقای پایداری خانواده است تا بتواند راهنمای سیاست‌گذاران، مربیان و خانواده‌ها باشد.

۲- مبانی نظری

مبنای نظری به منزله شالوده فکری تحقیق، چارچوبی علمی برای تحلیل مسئله فراهم نموده و پژوهشگر را در یافتن پاسخهای صحیح برای سؤالات اصلی پژوهش یاری می‌کند (سید امامی، ۱۳۸۷). در این تحقیق، بررسی تطبیقی مولفه‌های شخصیتی، خانوادگی و اجتماعی زن مؤمنه در قرآن کریم، با هدف استخراج الگوی قرآنی برای پایداری خانواده اسلامی، محور بحث است. از این رو، مبنای نظری پژوهش، بر هم‌پیوندی مفهومی میان «زن مؤمنه» در قرآن و «پایداری خانواده» در نگرش اسلامی تأکید دارد.

۱-۲- مفهوم زن مؤمنه در قرآن

در قرآن کریم، زن مؤمنه تنها به عنوان فردی عبادت‌پیشه معرفی نمی‌شود، بلکه مجموعه‌ای از ابعاد شخصیتی، اجتماعی و خانوادگی برای او تصویر شده است از جمله: ۱- ایمان و تقوا (الأحزاب: ۳۵). در تفسیر المیزان، علامه طباطبایی ایمان را نیروی ساختاری درونی دانسته که رفتار بیرونی زن مؤمنه را سامان می‌دهد (طباطبایی، ۱۳۹۴، ج ۱۶، ص ۳۶۶) - ۲- عفت و حجاب، جلوه‌ای از حیا و کرامت زن است. در آیه ۳۱ سوره نور، خداوند به زنان دستور می‌دهد زینت‌های خود را پنهان دارند و دامن‌ها را حفظ کنند (مکارم شیرازی، ۱۴۰۰، ج ۱۴، ص ۴۶۵). ۳- صبر و استقامت، (التحریم: ۱۱، مریم: ۲۶). ۴- عقلانیت و تدبیر. ۵- وفاداری و مسئولیت‌پذیری اخلاقی (التحریم: ۱۱). این ویژگی‌ها در منابع تفسیری نیز تبیین شده‌اند.

۲-۲- مفهوم پایداری خانواده در قرآن

پایداری خانواده در اندیشه قرآنی صرفاً به معنای بقا و دوام یک نهاد حقوقی-مدنی نیست، بلکه ساختاری چندلایه با ریشه در آرامش، مودت، ایمان، تعهد اخلاقی و نقش‌های مکمل اعضای خانواده است. پایه‌گذاری اصلی نظریه قرآنی در باب پایداری خانواده در سوره روم آیه ۲۱ آمده است. از دیدگاه علامه طباطبایی (طباطبایی، ۱۳۹۴، ج ۱۶) سکینه در این آیه، آرامش عاطفی-روانی و اشتیاق به کمال است که مرد در زن می‌یابد؛ و این آرامش ریشه در ساختار متعادل خلقت، روح انس، و پیوند الهی میان زن و مرد دارد. تفسیر نمونه نیز تأکید می‌کند که سکینه، مودت و رحمت، سه ضلع یک مثلث پایداری‌اند که اگر یکی از آن‌ها تضعیف شود، بنیاد خانواده متزلزل خواهد شد (مکارم شیرازی، ۱۴۰۰، ج ۱۶، ص ۴۱۴). در همین راستا، پژوهشی نشان می‌دهد که آموزه‌های قرآنی، علاوه بر توجه به مناسبات حقوقی، بر عواطف، معنویت، وظایف اخلاقی متقابل و پایش مداوم روابط خانوادگی نیز تأکید دارند (حاجی بابایی، ۱۳۹۶). از طرف دیگر عفاف رفتاری و گفتاری زن (رحمانی‌نژاد، ۱۴۰۲)، ضامن احترام متقابل و امنیت روانی در خانواده است و تأثیر آن به‌ویژه در تربیت

فرزندان نمایان می‌شود. بدین ترتیب، پایداری خانواده در قرآن متکی بر ساختاری معنوی-اخلاقی است که در آن، هر یک از اعضا دارای جایگاه و وظایف مشخصی هستند. زن مؤمنه، در این چارچوب، محور خلق، انتقال و تثبیت این پایداری است.

۳-۲- مؤلفه‌های قرآنی زن مؤمنه و پیوند با پایداری خانواده

در تحلیل محتوای آیات قرآن کریم، سه حوزه اصلی از شخصیت زن مؤمنه قابل شناسایی است: شخصیت فردی (درونی)، نقش‌های خانوادگی، و مشارکت اجتماعی. این سه حوزه، با یکدیگر در تعامل هستند و به صورت هم‌افزا، نقشی حیاتی در پایداری خانواده و تعالی اجتماعی ایفا می‌کنند. در بررسی محور شخصیتی-ایمانی، زن مؤمنه در نگاه قرآن، انسانی با ایمان قلبی و تقوای رفتاری است. این ویژگی نه تنها او را در مصون‌سازی خود از آلودگی‌ها یاری می‌دهد، بلکه محیط خانه را نیز تطهیر و آرامش بخش می‌سازد آن‌چنانکه در سوره احزاب: ۳۵ و نور: ۳۱، مؤمنات به عنوان انسان‌های عفیف، صادق، صابر و مطیع خدا معرفی می‌شوند. در بررسی محور خانوادگی براساس تحلیل آیات (از جمله: بقره: ۱۸۷، نساء: ۳۴، لقمان: ۱۴)، زن مؤمنه نقش‌هایی مکمل با مرد دارد. او علاوه بر ایفای نقش همسر باوفا، در نقش مادری نیز وظیفه تربیتی، تغذیه‌ای، معنوی و عاطفی دارد. به عنوان نمونه، مقاله؛ «جامعه‌شناسی خانواده در قرآن کریم» (سادات حسینی، ۱۳۹۴) نشان می‌دهد که: زنان در قرآن دارای عاملیت تربیتی هستند نه فقط مخلوقات تابع مرد. مادر موسی در سوره قصص: ۷-۱۳ نمونه‌ای الهی از مدیریت خطر، تربیت دینی و حمایت روانی از فرزند است. در محور اجتماعی، برخلاف برخی برداشت‌های سستی، قرآن زنان را از مشارکت اجتماعی نهی نکرده، بلکه آن‌ها را به شرط حفظ کرامت، حیا و مسئولیت‌پذیری، به حضور مسئولانه تشویق کرده است. سوره‌های قصص: ۲۵، مجادله: ۱، و ممتحنه: ۱۲، مثال‌هایی صریح در این زمینه‌اند. پژوهش «حضور» و «ظهور» زن در جامعه از نگاه آیات و روایات (میرباقری و کلاتری، ۱۳۹۹) نیز تأیید می‌کند که «حضور» یک زن در جامعه با «همسر‌داری نیکو» و «تربیت شایسته فرزندان» همیشگی است و «ظهور» وی در جامعه، به میزان «ضرورت» و «تأثیرگذاری» و «ناظرانه» بودن آن وابسته است؛ بدین شکل که زن برای تحصیل علم، مهارت، هنر و یا اشتغال و نیز استفاده از خدمات اجتماعی به «ضرورت» در جامعه ظاهر می‌شود و در اموری چون مشارکت سیاسی، هجرت، فعالیت اقتصادی و شرکت در جهاد، ظهوری «موثر» دارد و با امر به معروف و نهی از منکر و توصیه به حق و صبر، «ناظرانه» در جامعه ظاهر می‌شود. بنابراین، تحلیل درون‌متنی آیات قرآن، ضمن تأکید بر جنبه‌ی بودن نقش زن مؤمنه، بیانگر آن است که پایداری خانواده اسلامی تنها با حضور مؤثر، متعادل و قرآنی زن محقق می‌شود.

مطالعات متعددی در دو مسیر مرتبط با موضوع پژوهش حاضر انجام شده‌اند: گروهی به تبیین مولفه‌های شخصیتی و رفتاری «زن مؤمنه» در متون قرآنی پرداخته‌اند و گروهی دیگر به مولفه‌ها و شاخص‌های پایداری خانواده در نگرش اسلامی توجه کرده‌اند. برای نمونه، قربانی (۱۴۰۰)، کاظمی (۱۳۹۸)، موسوی (۱۳۹۷)، ناصری و اسماعیلی (۱۳۹۹) و فراهانی و رسا (۱۳۹۸) به تحلیل‌های مختلفی درباره‌ی «سبک زندگی قرآنی»، «عوامل خشونت در خانواده»، «نقش تربیتی زن» و «مولفه‌های خانواده در قرآن» پرداخته‌اند که هر یک به بخشی از ابعاد موضوع حاضر پرداخته‌اند. یوسف‌زاده (۱۴۰۲) به بسامد واژگان سبک زندگی در قرآن اشاره کرده و نشان داد واژگانی چون ایمان، تقوا و صبر از اهمیت ویژه‌ای برخوردارند؛ همچنین پژوهش‌هایی مانند عبدالمحمدی و همایون‌فرد (۱۴۰۲) مولفه‌هایی نظیر اعتماد و مشارکت را به‌عنوان سرمایه‌های خانواده برشمرده‌اند. علاوه بر این، تحلیل‌های تخصصی حجاب و کرامت (رفیق، ۱۳۹۲؛ جلالی فراهانی، ۱۳۹۴) نکات فرهنگی-اجتماعی مهمی را برجسته ساخته‌اند. با وجود این حجم از پژوهش‌ها، دو خلأ روش‌شناختی و محتوایی برجسته است: اول اینکه بسیاری از مطالعات، به‌صورت مجزا یکی از ابعاد (شخصیتی یا خانوادگی یا اجتماعی) را بررسی کرده‌اند و یک بررسی نظام‌مند تلفیقی سه‌محوری کمتر دیده می‌شود؛ دوم اینکه ارتباط مستقیم و نظام‌مند این مولفه‌ها با شاخص‌های مشخص «پایداری خانواده» به‌صورت ردیف‌پذیر و کدگذاری‌شده اندک است. این پژوهش درصدد پر کردن این خلأ است و با روش تحلیل مضمون تفسیری و کدگذاری هم‌زمان مولفه‌ها و شاخص‌های پایداری، تلاش می‌کند پیوندهای علت-معلولی میان این دو را روشن سازد.

۴- روش تحقیق

پژوهش حاضر از نظر هدف، کاربردی و از نظر ماهیت، کیفی و توصیفی-تحلیلی است و با استفاده از رویکرد تحلیل مضمون به بررسی داده‌ها می‌پردازد. این روش، با هدف شناسایی الگوها و مضامین پنهان در داده‌های متنی (تفسیر آیات)، به کار گرفته شده است. واحد تحلیل در این تحقیق، آیات قرآن کریم مرتبط با شخصیت زن مؤمنه و کارکردهای او در ساختار خانواده اسلامی است. برای گردآوری داده‌ها، ابتدا کلیدواژه‌های مرتبط با مفاهیم محورهای فردی، خانوادگی و اجتماعی زن مؤمنه استخراج و جست‌وجو شدند. سپس این کلیدواژه‌ها در قرآن کریم با استفاده از تفاسیر معتبر چون المیزان و نمونه مورد جست‌وجو قرار گرفتند. پس از گردآوری داده‌های اولیه، فرآیند تحلیل مضمون در شش مرحله اصلی انجام پذیرفت. ۱- آشنایی با داده‌ها (درک جامعی از محتوای معنایی). ۲- استخراج کدهای اولیه (با توجه به مفاهیم موجود در آیات، کدهای اولیه برای هر بخش از مضمون آیه استخراج شد). ۳- جست‌وجوی مضامین فرعی (گروه‌بندی دسته‌های معنایی منسجم). ۴- مرتب‌سازی مضامین در قالب مضامین اصلی (سه محور اصلی؛ شخصیت فردی، نقش خانوادگی و نقش اجتماعی زن مؤمنه). ۵- تحلیل ارتباط مضامین. ۶- تدوین مدل مفهومی (جلول شماره یک).

ایملی - علی	ایمان و هوا	احزاب: ۳۵	ایمان عنصر هویت بخش شخصیت زن مؤمه است و موجب استحکام رولی او می شود	تعلل رولی، آرامش در مواجهه با چالش های زندگی مشترک	ثبات رولی، اخلاقی و معنوی نهاد خلوده
اخلاقی - رولی	حیا و عفاف	احزاب: ۳۵ نور: ۳۳	حفظ حیا ضمن اخلاق فردی و اجتماعی زن است	حفظت از حریم اخلاقی خلوده کاهش تنش های اخلاقی	نهاد خلوده
عقالی - معرفی	اطاعت از خدا و پلیر	احزاب: ۳۵	اطاعت آگاهانه و علائقه تسلیم واقعی	مقاومت در برابر چرخ های درونی خلوده	نهاد خلوده
قش همسری	مودت و رحمت و وفای	روم: ۲۱	زن محرم عشق در خلوده است؛ مودت پایه تعلل همسرانه است	ثبات عاطفی و کاهش تعارض های زناشویی	لاجرم ساختاری، عاطفی و تربیتی خلوده
قش همسری	تربیت فرزند صالح، حمایت	تحریم: ۶	قش زن در تربیت از نظر قرآنی بنابین است	لقل از زن های ایملی به نسل آید	خلوده
قش همسری	مشورت همراهی	بقره: ۲۳۳، متحه: ۱۲	زن مؤمه در تصمیم های خلودگی شریک است	تقویت حس مسئولیت پذیری و تعلل دوسویه	خلوده
قش همسری	ابتلا، گذشت در اختلافات	تغلن: ۱۴	گذشت زن مؤمه علل اصلی صلح درون خلودگی است	پیلاری در زمان تنش ها و جلوگیری از فروپاشی	خلوده
قش همسری	امر به معروفه، ترویج ارزش ها و مشارکت در مباحث معرفی-تقیمی	توبه: ۱۹، نور: ۱۹	زن مؤمه از ارزش های الهی دفاع می کند و محیط اجتماعی را ارتقاء می دهد	محیط اطراف خلوده از آسیب های فرهنگی محفوظت می شود	خلوده
قش همسری	مشارکت در تعهد جمعی	متحه: ۱۲	زنان در تاریخ اسلام مسؤلاه در یعت با پلیر حاضر شاند	تقویت هویت اسلامی خلوده در جلمه	خلوده
قش همسری	پوشش، کرامت زنانه	احزاب: ۵۹، نور: ۳۱	حجب نماد هویت دینی و کرامت زن است	مصون سازی خلوده از تهدیدهای فرهنگی و اخلاقی	خلوده
قش همسری	حفظ حدود ایفی قش در اجتماع-	احزاب: ۳۳	حضور اجتماعی زن باید با رعایت مسئولیت اخلاقی همراه باشد	لگویی به فرزندان و حفظ حرمت خلودگی در جلمه	خلوده

جدول شماره هشت- پیوند علت- معلولی مؤلفه‌ها و پایداری خانواده

مؤلفه زن مؤمنه	سیره قرآنی (علت- معلولی)	پایام مثبت در خانواده	پایام فقدان مؤلفه
ایمان و تقوا	معبودشنی به بحران‌ها و تقویت تاب‌آوری	آرامش و انسجام معنوی	بحران روانی، ضعف اعتماد
عفت و حیا	تقویت اعتماد زناشویی و پایداری از روابط	صمیمیت و امنیت روانی	سوءظن، بی‌اعتمادی و تعارض
صبر و استقامت	افزایش تحمل در شرایط دشوار	تاب‌آوری در بحران‌های زندگی	فروپاشی در شرایط سخت
صداقت و راستگویی	شفافیت در روابط و ایجاد اعتماد	افزایش اعتماد و صلح در خانه	اختلاف و بی‌ثباتی
مدیریت و تدبیر	سالمات‌های مالی و عاطفی خانواده	انسجام و تعادل ساختاری	آشفته‌گی و سستی بنیان
نقش همسری (مودت و رحمت)	ایجاد محبت و آرامش در زندگی زناشویی	کاهش تعارض و تقویت انسجام عاطفی	سردی روابط، افزایش فاصله عاطفی
نقش مادری (تریت نسل صالح)	انتقال ایمان و اخلاق به فرزندان	پایداری نسلی و استمرار ارزش‌ها	انحراف نسل و سستی تربیتی
حفظ کرامت	مصون‌سازی روابط خانوادگی در اجتماع	احترام و اعتبار اجتماعی خانواده	آسیب‌پذیری و تحقیر خانواده
انتقال ارزش‌ها	انتقال هنجارها و آموزه‌های دینی- اخلاقی	استمرار هویت فرهنگی و دینی خانواده	بحران هویت و فروپاشی ارزشی
مسئولیت‌پذیری اجتماعی	ایفای نقش اصلاح‌گرانه در اجتماع	سلامت محیط پیرامونی خانواده	تفوذ فرهنگی و تزلزل هویتی

۶- بحث و نتیجه‌گیری

مطالعه حاضر با هدف تحلیل مؤلفه‌های زن مؤمنه در قرآن و نقش آن‌ها در پایداری خانواده اسلامی انجام شد. تحلیل تفسیری ۱۰۴ آیه از ۲۴ سوره و کدگذاری مضمون‌محور، سه محور اصلی را آشکار ساخت: الف)- **محور شخصیتی - ایمانی**؛ ایمان، تقوا، صبر، صداقت و حیا که بنیان روانی و اخلاقی خانواده را شکل می‌دهند و در غیاب آن‌ها بحران معنوی، بی‌اعتمادی و ضعف تاب‌آوری رخ می‌دهد. ب)- **محور خانوادگی - کارکردی**؛ نقش همسری (مودت و رحمت)، مادری (تریت نسل صالح) و تدبیر خانوادگی (مدیریت عاطفی و اقتصادی) که انسجام درونی خانواده را سامان می‌دهند و در صورت ضعف، روابط زوجین سرد و تریت نسل آسیب‌پذیر می‌شود. ج)- **محور اجتماعی - هویتی**؛ مسئولیت‌پذیری اجتماعی، کرامت در عرصه عمومی و انتقال ارزش‌ها که هویت فرهنگی و اجتماعی خانواده را پاس می‌دارند و در غیاب آن‌ها، خانواده در برابر تهدیدهای فرهنگی و بحران هویتی آسیب‌پذیر است. هر محور به‌طور مستقیم یا غیرمستقیم بر شاخص‌های پایداری خانواده - مودت، تاب‌آوری، انسجام تربیتی و ثبات مدیریتی - اثر می‌گذارد. در نتیجه، الگوی زن مؤمنه نشان می‌دهد که پایداری خانواده فرایندی چندبعدی است که در سه سطح شخصیتی، خانوادگی و اجتماعی تحقق می‌یابد. مضامین ایمانی-عبادی، اخلاقی-روانی و عقلانی-معرفتی در محور نخست، زمینه‌ساز آرامش درونی و پشتوانه عاطفی‌اند؛ در

محور دوم، زن مؤمنه مایه سکون و رحمت همسر، الگوی فرزندان و مدیر خانواده است؛ و در محور سوم، با حفظ حدود شرعی، در اجتماع نیز نقش آفرین باقی می‌ماند. این یافته با پژوهش‌های شاهدهی و فرحودی (۱۳۹۸)، آهی (۱۳۹۵) و عطارزاده (۱۳۸۷) همسوست که نقش زن را در جامعه اسلامی در کنار وظایف خانوادگی تأیید کرده‌اند. ازدیدگاه نظری، قرآن الگویی جامع ارائه می‌دهد که سه محور زن مؤمنه را به شاخص‌های پایداری خانواده پیوند می‌زند. این مدل تلفیقی، ایمان و عقلانیت اخلاقی را با سکونت خانوادگی و مشارکت اجتماعی ترکیب می‌کند و به‌روشنی نشان می‌دهد که زن مؤمنه هم در خانه و هم در جامعه ستون هویتی خانواده اسلامی است. مقایسه با نظریات غربی نیز تمایز نگاه قرآنی را آشکار ساخت، در حالی که مدل‌هایی همچون؛ پایداری زناشویی اولسون (Olson, 2010) یا مدل زوج درمانی گاتمن (Gottman, 2006)، بر مهارت‌های رفتاری مانند ارتباط و تاب‌آوری تأکید دارند، قرآن بر فضائل باطنی چون؛ ایمان، تقوا و عفاف تمرکز می‌کند (احزاب: ۳۵؛ آل عمران: ۷۶). در نگاه غربی، خانواده نهادی قراردادی است (پارسونز و همپلتون، ۱۳۷۹) و نقش زن بیشتر به کارکردهای تولیدمثل یا تربیت تقلیل می‌یابد؛ اما در قرآن، خانواده نهادی قدسی است که بر مودت، رحمت و سکینه استوار است (نساء: ۳۴؛ روم: ۲۱؛ قصص: ۷-۱۳؛ مریم: ۱۶-۲۲). در عرصه اجتماعی نیز در مکاتب فمینیستی گاه حضور زن با تضعیف نهاد خانواده همراه شده است (Giddens, 1992)، حال آنکه قرآن مشارکت زن را مشروط به کرامت و مسئولیت‌پذیری می‌داند و نمونه‌هایی چون مریم و آسیه (احزاب: ۳۵-۳۶؛ ممتحنه: ۱۲؛ تحریم: ۱۱) نشان می‌دهند که زن می‌تواند همزمان در تربیت، تعلیم و اصلاح اجتماعی فعال باشد و خانواده را تقویت کند. بنابراین قرآن تصویری «هم‌افزا و تلفیقی» از زن ارائه می‌دهد که بر خلاف نگاه ابزارمحور غربی، پایداری خانواده را در سه بعد اخلاقی، معرفتی و عاطفی تضمین می‌کند. نمونه حضرت آسیه روشن می‌سازد که حتی در فضای سرشار از فشار و ظلم، ایمان و صبر می‌تواند خانواده‌ای پایدار بیافریند؛ و فقدان این مؤلفه‌ها به تزلزل خانواده می‌انجامد. این مقایسه تطبیقی نشان می‌دهد که قرآن نه تنها در سطح گزاره‌های اخلاقی، بلکه در سطح مدل‌سازی مفهومی، الگوی جامع‌تری نسبت به بسیاری نظریه‌های غربی ارائه می‌دهد. نتیجه پژوهش حاضر می‌تواند مبنایی نوین برای سیاست‌گذاری‌های اجتماعی، تربیتی و دینی در جوامع اسلامی باشد (جدول شماره ۸).

جدول شماره هشت: مقایسه‌ای دیدگاه قرآنی و نظریات غربی درباره زن و پایداری خانواده

محور اصلی	دیدگاه قرآنی زن مؤمنه	نظریه‌های غربی (جامعه‌شناسی/روانشناسی/فمینیسم)	تفاوت‌های شاخص	تأثیر بر پایداری خانواده
شخصیتی	ایمان، تقوا، حیا، عفاف، صداقت، صبر (احزاب: ۳۵، آل عمران: ۷۶، نور: ۳۰-۳۱، طه: ۱۳۲)	هوش هیجانی، مهارت‌های ارتباطی، تاب‌آوری (Olson, Gottman, Goleman)	توجه به فضائل باطنی و الهی در قرآن در برابر توجه به مهارت‌های بیرونی	عمق‌بخشی به روابط، ایجاد امنیت معنوی و پایایی در بحران

خاتوادگی	مودت، رحمت، سکینه، همسری، مادری با الهام از وحی -مدیریتی (روم: ۲۱، نساء: ۳۴) تحریم: ۱۱، قصص: ۷-۱۳)	کارکردگرایی اجتماعی، تولیدمثل، تقسیم نقش سستی یا برابری جنسیتی	نهاد مقدس در قرآن در برابر ساختار قراردادی در نظریات غربی	افزایش پیوند عاطفی - تربیتی پایدار
اجتماعی	حضور مسئولانه، کرامت در رفتار، نقش در اصلاح اجتماعی (احزاب: ۳۵-۳۶، ممتحنه: ۱۲، قصص: ۲۶)	مشارکت برابر، خروج از خانه، گاه تعارض با نقش مادری (فصینیسیم موج دوم و سوم)	هم‌افزایی نقش اجتماعی و خاتوادگی در قرآن در برابر تقلیل یا جدایی این نقش‌ها در غرب	حفظ ثبات خانواده در عین حضور مؤثر اجتماعی

منابع

قرآن کریم

- آهی، محمّد (۱۳۹۵). گفتمان قرآنی در ایجاد حضور اجتماعی زن در فرهنگ و هنر، ۸ (۴)، ص: ۵۳۹-۵۵۶
- افرنگان، علی، (۱۳۹۹). آثار تربیتی صبر در زندگی انسان از منظر قرآن کریم: نشریه علوم اسلامی انسانی، ۳۱ (۳)، ص: ۹۷-۹۰
- برزگر نژاد نریا، حسینی، سید حمید (۱۴۰۰). واکاوی بازدارنده‌های سبک زندگی اسلامی در قرآن کریم پژوهش‌های زن و خانواده.
- پورمحمّدی، سیله راضیه آخوند، سکینه اخلاقی، نجس، (۱۳۹۹). واکاوی شاخص‌های اخلاقی خانواده متعلی در بهبود سبک زندگی از منظر قرآن کریم بصیرت و تربیت اسلامی، ۱۷ (۵۳)، ص: ۱۳۳-۱۴۶.
- پیروسی، معصومه شیرخانی، علی، نقش زنان در تقویت قدرت نرم از دیدگاه امام خامنه‌ای (مدظله‌العالی) با تأکید بر مؤلفه‌های اجتماعی، مجله آفاق امنیت، ۱۲ (۴۴)، ص: ۶۸-۱۰۰.
- جلالی فراهانی، نسرين، (۱۳۹۴). آسیب‌شناسی سبک زندگی مصرف‌گرا بر کارکرد اقتصادی خانواده از منظر قرآن و حدیث پژوهش‌های فرهنگی اجتماعی اسلامی، ۳۷ (۳)، ۲۰۱-۲۱۹.
- جولمرد اشکان؛ مودبه سیلر ضه، (۱۴۰۱). بررسی مقلدات و منزلت‌های مریم در قرآن کریم، مطالعات قرآنی و فرهنگ اسلامی، پژوهشگاه علوم انسانی و مطالعات فرهنگی (۴۳)، ص: ۳۵-۵۹.
- حاجی بابایی، حمیدرضا، (۱۳۹۶). راهبرد تربیتی آرامش توحیدی خانواده از منظر قرآن نشریه مطالعات تفسیری، دوره ۸/ شماره ۳۱، صفحات: ۱۸۱-۱۹۴
- رحمتی نژاد راضیه، (۱۴۰۲). معنا شناسی قول کریم و آثار عفت کلام در خانواده پژوهش لورمزد ۶۲ ص: ۱۴۴-۱۳۳.
- رفیق، علی، (۱۳۹۲). آثار و فواید وضعی حجب از منظر قرآن و روایات پژوهش‌های قرآنی، ۲ (۱)، ۷۵-۹۶.
- سلالت حسینی، زهره، (۱۳۹۴). جامعه‌شناسی خانواده در قرآن کریم پژوهش‌های کاربردی علوم اجتماعی، ۲۶ (۲)، ۸۵-۱۰۸.
- سید امامی، کاووس. (۱۳۸۷). پژوهش در علوم سیاسی، تهران: پژوهشگاه مطالعات فرهنگی و اجتماعی وزارت علوم تحقیقات و فناوری و انتشارات دانشگاه امام صادق (ع).
- شاهدی، سامره؛ فرجودی، محمدعلی، (۱۳۸۹). جایگاه شغلی زن در خانواده و اجتماع از دیدگاه قرآن زن و جامعه، ۱ (۴)، ۹۱-۱۰۸.
- صادقی، فاطمه، (۱۳۹۶). عفت زن مؤمنه و تأثیر آن بر پایداری خانواده فصلنامه مطالعات اخلاق اسلامی، ۱۱ (۳)، ۳۳-۵۰.

طباطبایی، سید محمدحسین، (۱۳۹۴). تفسیر المیزان ترجمه سید محمدباقر موسوی همدانی، ۲۰ جلد. قم: انتشارات دفتر انتشارات اسلامی وابسته به جامعه مدرسین حوزه علمیه قم.

عبدالحمیدی، زهرا؛ همایون فرد، مهلی، (۱۴۰۲). تبیین و تحلیل مؤلفه‌های سرمایه اجتماعی خانواده در قرآن با تأکید بر رولپت همسری فصلنامه مطالعات خانواده اسلامی، ۲۸(۲)، ۱۱۳-۱۳۵.

عطارزاده، مجتبی، (۱۳۸۷). فاطمه زهرا (س) الگوی حضور اجتماعی - سیاسی زن مسلمان، مطالعات راهبردی زنان، ۱۰(۳۹)، ص: ۹۹-۱۳۶.

غلامزاده غیبی، ابراهیم، کریمی، مصطفی، (۱۴۰۱). نقش صبر در کمال رفتاری انسان از منظر قرآن، معرفت، ۳۱(۱۱)، ۵۵-۶۵.

فراهانی، محمدا؛ رسا امید، (۱۳۹۸). بسامدی واژگان مربوط به سبک زندگی در قرآن کریم، الگوی پیشرفت اسلامی ایرانی، ۳(۱)، ۲۵-۴۹.

قرآنی، زینب، (۱۴۰۰). تحلیل عوامل خشونت در خانواده از منظر قرآن کریم، فصلنامه پژوهش‌های علوم قرآنی، ۷(۱)، ۱۲۱-۱۴۲.

کظمی، فاطمه، (۱۳۹۸). جامعه‌پذیری دینی در آموزه‌های قرآن با تمرکز بر نهاد خانواده، پژوهش‌نامه مطالعات اسلامی تربیتی، ۹(۲)، ۱۰۱-۱۳۳.

مکارم شیرازی، ناصر و جمعی از نویسندگان (۱۴۰۰). تفسیر نمونه، چاپ ۳۸ جلد، ۱، ۲، ۳، ۴، ۵، ۶، ۷، ۸، ۹، ۱۰، ۱۲، ۱۳، ۱۴، ۱۵، ۱۶، ۱۷، ۲۰، ۲۱، ۲۳، ۲۴ و ۲۵ تهران: دارالکتب الاسلامیه.

موسوی، زهرا، (۱۳۹۷). تحلیلی از رابطه ارزش‌های اخلاقی و تحکیم خانواده از منظر قرآن و سنت، فصلنامه معارف قرآنی، ۵(۲)، ۸۷-۱۰۴.

میرباقری، سیدمحسن؛ کلاتری، مریم، (۱۳۹۹). «حضور» و «ظهور» زن در جامعه از نگاه آیات و روایات. اسلام و مطالعات اجتماعی، ۲۸(۲)، ص: ۹۵-۱۳۳.

ناصری، محمدا؛ اسماعیلی، مریم، (۱۳۹۹). بنیان‌های فرهنگ‌شناختی سبک زندگی از منظر قرآن کریم، پژوهش‌های قرآنی، ۱۱(۴)، ۷۷-۱۰۲.

همیلتون پتر (۱۳۷۹). تالکوت پارسونز، ترجمه احمد تدین، شرکت نشر کتاب هرمس، چاپ اول.

یوسف‌زاده، حسن، (۱۴۰۲). بسامدی واژگان مربوط و مرتبط با سبک زندگی در قرآن کریم، الگوی پیشرفت اسلامی ایرانی، ۱۱(۲)، ۷۳-۴۵.

Giddens, Anthony (1992). *The Transformation of Intimacy (Sexuality, Love and Eroticism in Modern Societies)*, Stanford University Press, First Publish. Parsons, Talcott, & Robert F. Bales (1956). *Family: Socialization & Interaction Process*, London, Rutledge & Kegan Paul.

Gottman J. M., Gottman, J. S., & DeClaire, J. (2006). *Ten lessons to transform your marriage*. New York: Crown Publishers.

Olson, D. H. (2010). Family Communication and Family Satisfaction Scales. In *FACES IV Package*. www.facesiv.com